

KGAOLO 2

2.0 MELEBO LE TLHAGISO YA LOKWALOITSEHO LWA MOKWADI

2.1 MOLEBO KE ENG?

Melebo ke mekgwa e e farologaneng ya saense e e rotloetsang basekaseki go leba ditlhangwa ka mokgwa wa saense. Ke ditogamaano tse mosekaseki a di dirisang go sekaseka ditlhangwa ka tsona. Tiriso e ya tshekatsheko ya bosaense e senola mokgwa o motho a tsayang dilo ka ona. Mokgwa o, o supa gore tlhaloganyo ya motho e sekametse mo letlhakoreng le le rileng. Jaaka batho ba sa nagane ka go tshwana, mongwe le mongwe o fitlhelela maemo kana megopolo e e rileng ka ga setlhangwa. Go dira jalo ke gona go dirisa teori e e rotloetsang basekaseki go sekaseka ka mokgwa o o rileng. Ntlha e, e gatelelwa ke Cloete et al. (1985:32) fa a re:

"Elke leser het, of hy nou daarvan bewus is of nie, 'n literatuuropvatting wat help bepaal hoe hy 'n spesifieke gedig, verhaal of drama lees".

Molebo ka jalo e nna teori e mosekaseki a e dirisang, totatota e le thulaganyo ya mokgwa o setlhangwa se sekasekiwang ka ona. Swanepoel (1990:1) o tlhalosa teori ka mokgwa o o latelang:

"A theory is simply a framework or system of ideas which serves as an explanatory base for the suppositions, hypotheses, methods and findings of scholarly enquiry...."

Shole (1985:12) ena o dumela fa teori e le thulaganyo ya megopolo le ditheo. Se, se ntse se tla tlaleletsa phitlhelelo ya gore molebo e nne ka

jalo thulaganyo ya megopolo le ditheo tse go sekasekwang ditlhangwa ka tsona.

Go riana melebo e kgontsha mosekaseki go itlhophela le go itebaganya le ntlha e e rileng mo setlhangweng. Mogopolo wa mosekaseki ke ona o mo tseisang tsela e e rileng ya go leba setlhangwa mme e nne gona fa a latela molebo. Mogopolo wa mosekaseki o tlhwatlhwa mo molebong gonne mosekaseki o tlhatlhoba setlhangwa ka kelotlhoko pele a atlhola mme katlholo e, ke yona e senolang kemo ya gagwe mabapi le setlhangwa se a tswang go se sekaseka. Malao (1990:2) o kaela se ka ga tiriso ya molebo go mmuisi:

"Tiriso ya melebo e farologana go tswa mosekaseking go ya go yo mongwe."

Go buisa ka mekgwa e e farologaneng le gona go sekaseka ka go farologana go tlhola seo se bidiwang molebo.

2.2 MOSOLA WA MELEBO MO TSHEKATSHEKONG

Mo tshekatshekong go na ka gale le mabaka a a farologaneng a go babatsa kana gona go nyatsa setlhangwa. Go dira jalo go tlhoka tiriso ya molebo. Se, se raya gore go a kgonega gore mosekaseki yo mongwe a bone lokwalo lo siame mo ntlheng e e rileng fa yo mongwe ena a ka lemoga lo le bokoa mo go yona ntlha eo.

Mesola ya melebo mo tshekatshekong ya ditlhangwa e ka nna e e latelang:

- Melebo e senolela mosekaseki tsela ya bosaense ya go leba ditlhangwa.
- Tiriso ya melebo e tlhabolola bobuisi le go bo neela maemo a a kwa godimo.

- Mosekaseki o buisa ka 'itlho le le ntshotsho^v gone o a akanya pele a ka neela katlholo mme a tlhagise dikatlholo tsa gagwe a itshepa e bile a sa ikganetse.
- Melebo e betla tsela e e tlhomameng e mosekaseki a ka e salang morago mo tshekatshekong.
- Melebo e neela ditlhangwa maemo a a rileng go ya ka mokgwa o di tlhamilweng ka ona.
- E thusa go lemotsha babuisi/basekaseki mosola le bothakga ba ditlhangwa.

Tiriso ya molebo e atlegisa ditlhangwa go lejwa ka mokgwa wa saense e seng go buisa mafoko ka tatelano fela le go latela fela seo setlhangwa se anelang ka ga sona. Ka jalo go tlhokega kitso e e tebileng ya melebo go kgona go lemoga bosaense bo gone e mengwe e a dumalana fa e mengwe e ragana. Se, ga se a tshwanela go tlisa ketsaetsego mo tirisong ya melebo gone mo bofelong melebo e kgona gape go tlaleletsana mo go nang le tlhaelo teng fa fela e dirisiwa mmogo ka nepo mo tshekatshekong.

2.3 MEFUTA YA MELEBO

Melebo e tsere tsela e telele le go aparelwa ke mathata go fitlha mo maemong a ga jaana. Mo tshimologong ka dingwaga tsa bo1915, ke fa go tsalwa molebo wa Bolebatlhamego, o tlhabetswe ke letsatsi kwa Russia. Bolebatlhamego ke bona bosekaseki ba ntlha go dira thutaditlhangwa saense e e ikemetseng. Molebo o, o ne o sekaseka ditlhangwa ka go supa gore di itlhaola jang mo go tse e seng ditlhangwa. Ntlha e, e ne ya gapeletsa gore ditlhangwa di lejwe ka botsona fela. Ryan et al. (1982:16) o

tshegetsa se ka go tlhagisa mafoko a ga Jakobson, yo o nnileng le seabe se segolo mo go betleng tsela ka ga molebo o, ka go re:

"...the most influential of the formalists that the 'object of the science of literature is not literature, but literariness - that is, that which makes a given work a work of literature'."

Sebe sa phiri ke gore molebo o wa Bolebatlhamego ga o a tshela sebaka se seleele, ke fa o sa amogelesege ka bongwe ba pelo gonne o ne o arologantsha ditlhangwa le botshelo. O ne o tlhatlhoba kgotsa o sekaseka ditlhangwa o sa ise gope gore di amana jang le maiphitlhelelo kgotsa dikakanyo tsa batho. Swanepoel (1990:11) o tlaleletsa se ka go re:

"the basic reason why formalism became unacceptable to the Stalin regime was its playing down the link between literature and society."

Ntlha e, e sa tswa go gatelelwa le ke Ryan et al. (1982:19) fa a tlhagisa gore molebo o wa Tlhamego o ne o lebile dipopego le dipharologantsho tse di lebileng maemo a dikwalo tsa ditlhangwa fela.

Go phutlhamana ga molebo o wa tlhamego ga go a ke ga digela bosaense ba ditlhangwa tlase, tota o ne wa rotloetsa tsalo ya molebo o mongwe e bong wa Bolebapopego. Ona o tlhabetswe ke letsatsi kwa Czechoslovakia mme morago wa anama go fitlha kwa Fora ka dingwaga tsa bo1960. Ona o ikaegile ka gore go lebelelwe setlhangwa fela e seng dilo dingwe tse di bosula ka ga mokwadi. Swanepoel (1990:16) le ena o lemogile ntlha e ka go kaela gore molebo o, o tla senola kamano gareng ga dipopi tse di

farologaneng tsa setlhangwa. Jakobson ga a ke a latlha seditse go tswa kwa Bolebatlhamengong mme o ne a tshwaela thata ka ga popego ya ditlhangwa. O ne a tlhagisa mmotlolo wa gagwe wa tlhaeletsano, o e leng ona motswedi le sediba se se sa kgaleng sa melebo ka bophara. Mo tshimologong Jakobson o ne a ikaegile ka puo fela jaaka e buiwa. Bosekaseki bo ba puo bo ne ba tlhamiwa le go tlhabololwa go tshwanela ditlhangwa. Ntlha e, e tiisetse kamano e e logegileng bothakga ya melebo ka bophara mme go tsalwe molebo o o bidiwang wa Tlhaeletsano. Molebo o, o akaretsa le go pumpunyega melebo e le mentsi gonne o ikemetse ka dipilara di le tharo e bong Mokwadi, Setlhangwa le Mmuisi.

2.3.1 MOLEBO WA TLHAELETSANO

Molebo o, o tlhagisiwa fa go supa fa o ungwile melebo e le mentsi ya bosekaseki mme go rialo go garela le go sobokanya mefuta e e farologaneng ya melebo. Se, se sa ntse se gatelela ntlha ya gore melebo e na le kamano le tirisanommogo mo bosekaseking. Ka jalo ka molebo o, go kgonega bonolo go dirisa melebo e mengwe go sekaseka ditlhangwa ka maemo a a tletseng. Ka ona go tlhagelela mekgwa yotlhe e megolo ya go tlhaeletsana kgotsa go neelana ditiragalo, morero le baanelwa mo tshekatshekong ya setlhangwa sa mofutatlhangwa mongwe le mongwe. Ga go thona fa Cloete et al. (1985:55) a tshwaela ka go re:

"Vir 'n bestudering van die hele literêre kommunikasieproses word die hulp van benaderings uit ander wetenskappe dan ingeroep."

Se, se tlholwa ke gore Tlhaeletsano e pumpunyegile melebo e le mentsi e e ikaegileng ka dipilara tsa yona tse tharo. Dipilara tse tsa tlhaeletsano,

di akareditse melebo yotlhe go tloga ka ya tshimologo go fitlha ga jaana ka dinako tsa fa mmuisi e le ena yo o tlhwatlhwa go gaisa.

Tlhaeletsano ka jalo e na le dikarolo tse di latelang, tse di leng botlhokwa thata mo tirisong ya ona jaaka Swanepoel (1990:2) a di tlhagisitse. Tsona di tlhagelela ka mokgwa o o latelang e bong:

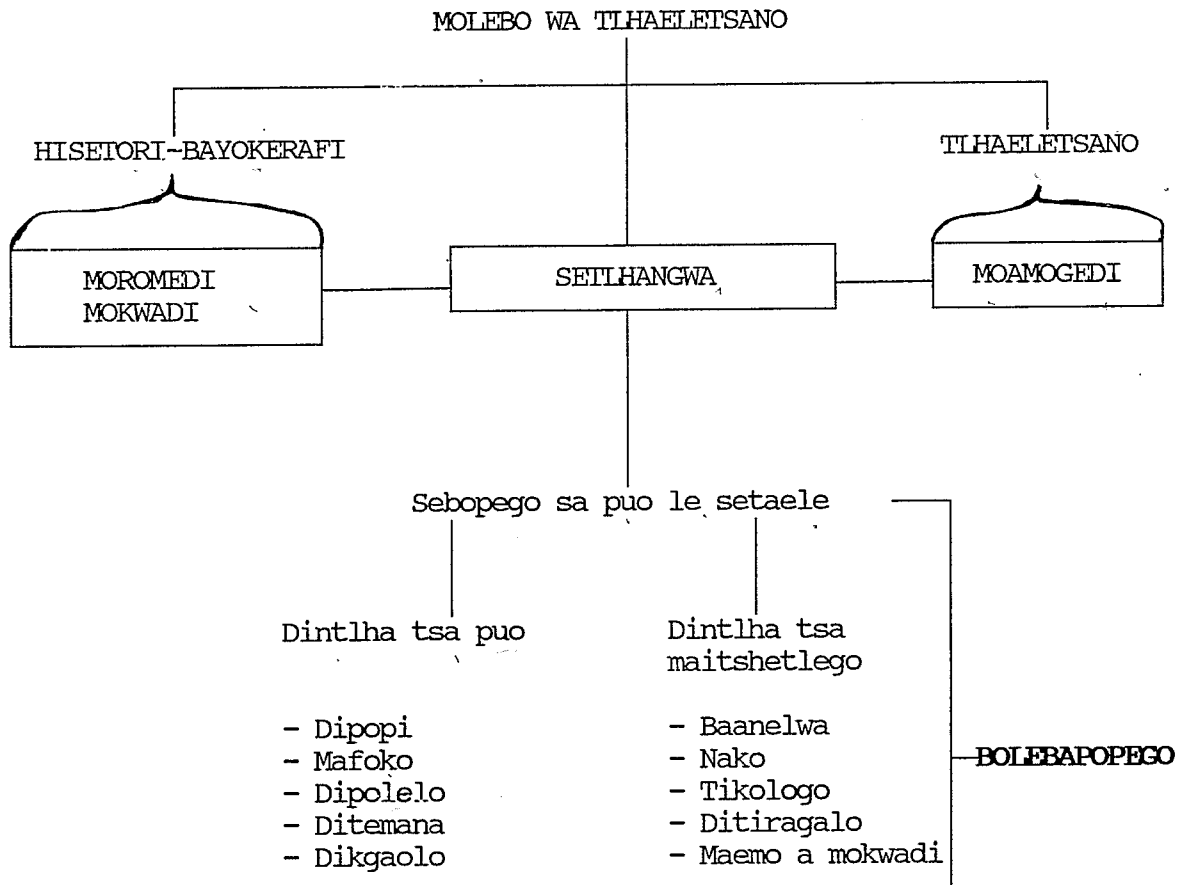
MOROMEDI	-	MOLAETSA	-	MOAMOGEDI
----------	---	----------	---	-----------

Tlhaeletsano e otlala ditlhangwa mo phatleng fa e tlhagisiwa ka mokgwa o o latelang:

MOKWADI	-	SETLHANGWA	-	MMUISI
---------	---	------------	---	--------

Se, se tiisetse gore MOKWADI o dirisa SETLHANGWA seo se rweleng MOLAETSA go tlhaeletsana kana go bua le MMUISI yo e leng ena MOAMOGEDI wa molaetsa. Tsotlhe tse, di senoga le go atlega ka ntlha ya tiriso ya matshwao e bong yona puo.

2.3.1.1 THAGISO YA SEHALO SA LEITHOMESO LA THAELETSANO

PAPISO

- ya dikwalo
- ya dintlha tse di rileng tsa popego

Sethalo se se sa tswang go kaiwa fa godimo se gatelela ntlha ya gore melebo ga e a tlholega ka gangwe fela yotlhe. Tshutatshuto le tlhabololo ya basekaseki ke yona e e fitlhisitseng mo go tshwanelang mmotlolo wa

tlhaeletsano wa ga Jakobson. Cloete et al. (1985:32) o tshegetsisa le go dumalana le ntlha e fa a re:

"Aanvanklik het die fokus geval op die verhouding skrywer teks; daarna het die fokus verskuif na die teks as outonome (selfstandige) geheel, en vandag word daar baie aandag gegee aan die rol van die leser, trouens aan die literêre kommunikasiesituasie en-proses as geheel".

Se, se gatelela gore molebo wa Tlhaeletsano ga o a latlha le go tlogela sepe sa botlhokwa kwa ntle. O ageletse mo godimo ga ditlhagiso tsa pele tsa bosekaseki go fitlha mo go tsa gompiano. Karolo kana pilara nngwe le nngwe e na le molebo wa yona jaaka tla go kaelwa fa tlase fa:

Molebo o o ikaegileng ka MOKWADI jaaka Sehisetori-bayokerafi

Molebo o o ikaegileng ka SEITLANGWA jaaka Bolebapopego.

Molebo o o ikaegileng ka MMUISI jaaka Bolebatsibogo.

Tiriso ya molebo wa Tlhaeletsano e rotloetsa e bile e pateletsa tiriso ya melebo e mengwe. Se, se laolwa fela ke dikarolo tse di farologaneng tsa setlhangwa le gore sengwe le sengwe se ka sekasekwa ka tiriso ya molebo ofe.

Se, se supa gore molebo wa Tlhaeletsano o elame melebo e le mentsi fela,
jaaka kgogo e elama ditsuane tsa yona fa segootsane se tla. Le fa go le jalo go melebo e e lebileng ditlhangwa ka bophara, e sa di leba go ya ka dipilara tse tharo tsa tlhaeletsano jaaka go sa tswa go kaiwa. Melebo jaaka wa BOLEBATSHADI, ka ona basadi ba ne ba sa letlwe go kwala. Mosadi yo o neng a kwala, o ne a tshwanetse go dirisa leina la monna.

Bolebatshadi bo ne bo ikaelela go dira tse di latelang:

- Go leba bosekaseki bo bo lebaganeng le setshwantsho sa mosadi jaaka se tlhagisiwa ke monna.
- Ditshekatsheko ka ga bakwadi ba basadi
- Tshekatsheko e e beelang bakwadi ba basadi melao.

Sekao se sengwe sa molebo o o lebileng ditlhangwa ka bophara ke sa molebo wa PAPISO. Ka ona go ithutwa go bapisa ditlhangwa tse di farologaneng tsa:

- bakwadi ba ba farologaneng
- dipuo tse di farologaneng, le
- ditšhaba le dipaka tse di farologaneng

Papiso e sa ntse e ka bapisa ditiro/ditlhangwa tse di farologaneng tsa mokwadi a le mongwe.

Se, se gatisa le go tiisetša gore melebo e beile bosekaseki mo maemong a bosaense ba maemo a a kwa godimo. Mmuisi kana mosekaseki mongwe le mongwe o fitlhelela ditshwetso le diphitlhelelo tsa popota ka ga ditlhangwa a akantse e bile a sa ikobonye gone o a bo a lebisitse mo tirisong ya melebo e e farologaneng.

2.4 MELEBO E E TLA DIRISIWANG MO TSHEKATSHEKONG E:

2.4.1 MOLEBO WA SEHLESETORI-BAYOKERAFT

2.4.1.1 TLAHLOSETSO

Lotso le tshimologo ya melebo di thadisitswe ke sethalo mo go 2.3.1.1 seo se akaretsang molebo wa Sehisetori-bayokerafi. Ona ke molebo o o ikaegileng ka MOKWADI. Ka molebo o, go kaelwa gore pele ga lokwalo lo buisiwa kana lo sekasekiwa go ithutwe lemorago la mokwadi le tsotlhe ka ga botshelo ba gagwe. Dintlha tse, di kgona go thusa mosekaseki go tlhaloganya setlhangwa botoka gone ka kitso ya mokwadi, o sedimogelwa ke dintlha dingwe tse di neng di ka nna bofitlha le gona go di nyalanya le botshelo ba mokwadi kanamana Swanepoel (1990:4) le ena o gatisa tlhaloso ya molebo o ka go re:

"The approach sets out to collect facts and other empirical data by means of which a casual relation between the author and his work or works could be established."

Tiriso ya molebo o, e feleletsa e dira gore basekaseki ba ele tlhoko fela gore mokwadi o bua ka ga eng, e seng gore o bua jang. Go dira jaana, go isa mmuisi mo go reng e re a buisa setlhangwa, a akaretse tsa botshelo ba mokwadi, fela a se ka a fetola seo mokwadi a buang ka ga sona. Fa babuisi ba ikgolaganya le botshelo ba mokwadi ba bo ba tlhaloganya ka botlalo seo mokwadi a se kayang e bile a ruta kana a anela ka ga sona e seng jalo mathata a ka nna teng. Se, se bonwe le ke Cohen (1973:153) fa a re:

"A final problem can occur when your response to the life, ideas or personality of an author prevents you from studying the literary production objectively."

Ka go rialo, ka setlhangwa babuisi ba senogelwa ke maikutlo a mokwadi mabapi le botshelo le hisetori ya batho ba gaabo. Go gatelela fa go le matshwanedi gore mosekaseki a ka leba tiro ya mokwadi a e golaganya le

botshelo ba gagwe ka ntlha ya tshedimosetso e a tla bong a setse a e bone. Go dira jalo go nna botlhofo gonne mmuisi o tla itse tse di latelang ka mokwadi:

- Ke motho wa mofuta mang? (botshelo ba gagwe ke ba mofuta mang)
- O tsetswe leng?
- O godile jang?
- O tshetse mo motlheng ofe wa hisetori?
- O nna kae?
- O nyetse mang?
- O tshela jang le batho?
- Go tlile jang gore a tlhame?
- Ditumelo le filosofi ya gagwe ya botshelo ke tsa mofuta ofe?
- A diteng tsa setlhangwa sa gagwe di senola hisetori ya багаабо kgotsa ya botshelo ba gagwe kanamana le fa e le lelapa la gagwe?

UB¹ Go itse le go tlhaloganya tse di kailweng fa godimo ka mokwadi go tlhofofatsa tshekatsheko kana yona puiso ya setlhangwa. Se, e nna motswedi wa tshedimosetso fela mme go sa ntse go tlhokega thata gore mosekaseki a lebe ka 'itlho le le ntšhotšho diteng tsa padi go kgona go tlhagisa diphitlhelelo, a se ka a itse botshelo ba mokwadi fela mme a sa itse diteng tsa setlhangwa. Wellek le Warren (1978:78) le bona ba tiisetša ntlha e ka go re:

"Even when there is a close relationship between the work of art and the life of an author, this must never be construed as meaning that the work of art is a mere copy of life."

Se, se tlholwa ke gore mo setlhangweng mokwadi o tsenya dintlha dingwe tsa boitlhamedi e le dikakanyo tsa gagwe fela mme e se nnete e e feletseng kgotsa se se mo diragaletseng ka boammaaruri.

2.4.1.2 KAMANO YA MOLEBO WA SEHISETORI - BAYOKERAFI LE TIRO

Molebo o, o na le kamano e kgolo le tiro e ya tshekatsheko ka bophara gone go na le mabaka a a e tlhotlheletsang. Se, se ka senolwa ke maina a mafelo a a dirisitsweng mo ditlhangweng tse di tla lejwang tsa ga Mmileng, M. T. e leng mafelo a tikologo ya Ditsobotla le Mafikeng jaaka mokwadi a goletse e bile a nna mo go ona. Ntlha e nngwe e ka nna kanelo ya botshelo ba go gola ga mosimane wa mo motseng, yo o golang a disa mo bonnyaneng ba gagwe. Mokwadi o itse mathata a badisa ba tleng ba wele mo go ona jaaka a na le maitemogelo a tiro e. Se, se tiisetsa tlhagiso ya hisetori ya bagaabo.

Go riana go gatelela gore botshelo ba mokwadi le lemorago la gagwe di botlhokwa thata e bile go iponatsa jalo le mo ditirong tsa gagwe fa di buisiwa. Se, se tla gatisiwa ka go tlhalosa le go neela seo lokwalotshelo e leng sona le tlhagiso e e feletseng ya botshelo ba mokwadi jaaka di tla latela.

2.4.1.3 LOKWALOTSHELO KE ENG?

Lokwalotshelo e ka nna mongwe wa mefuta ya ditlhangwa tsa porosa tse re nang natso jaaka dipadi, khutshwe, tlhamo le patsana. E nna karolwana ya porosa e e ikemetseng ka nosi gone lo kgona go itebaganya le botshelo ba

motho go tloga tshimologong go fitlha fa a teng ka nako ya fa lo kwalwa.

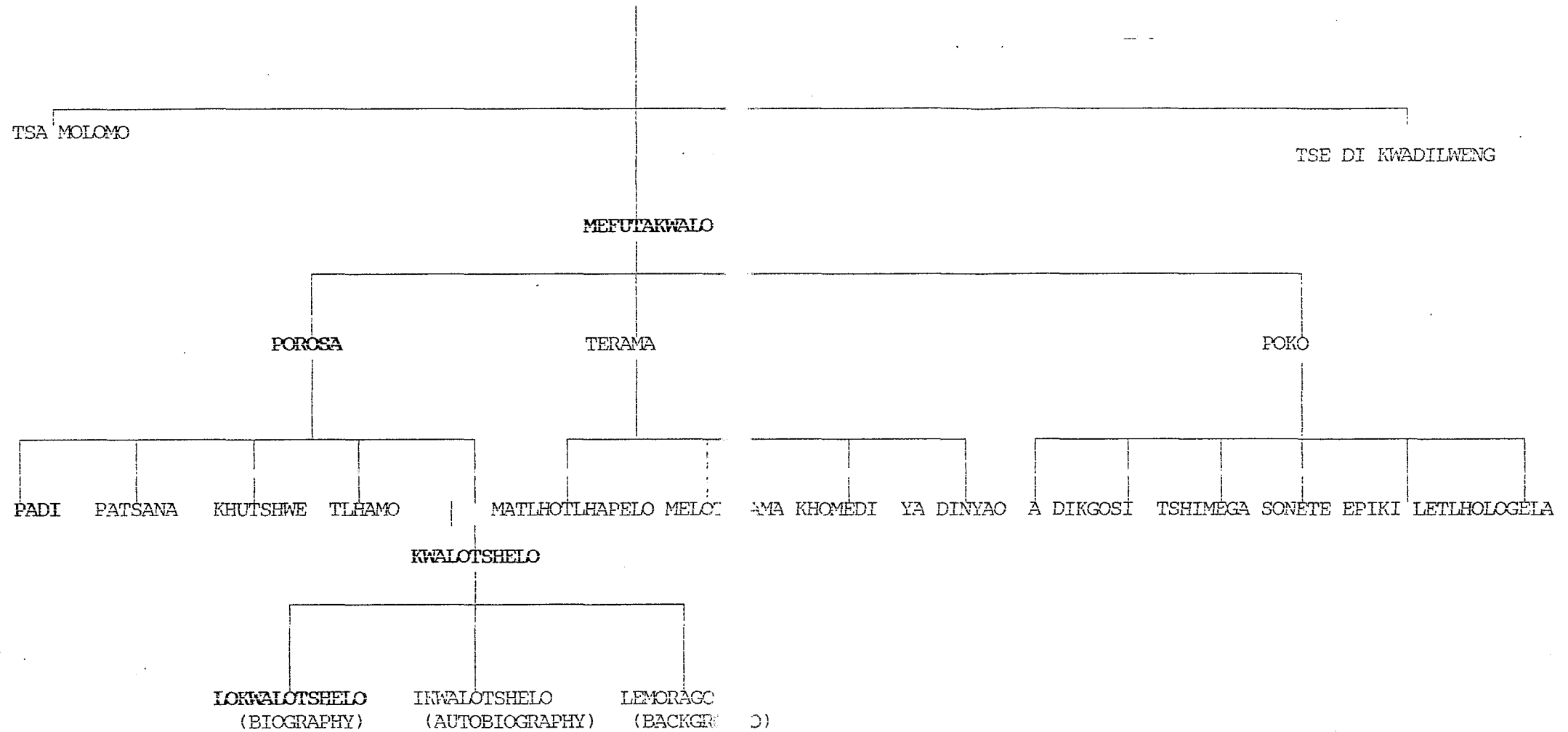
Steyn (1960:9) o tlhalosa go ikemela ga lokwalotshelo ka go re:

"Ons stem trouens saam met Dunn waar hy die ideale biografie beskou as die verhaal van die uiterlike handeling en innerlike werkinge van een mens se lewe vanaf sy geboorte tot en met sy dood."

Ka go rialo, lokwalotshelo jaaka setlhangwa sengwe le sengwe lo na le tsela le mokgwa o lo tshwanetseng go kwalwa ka ona.

THULANYO YA DIKWALO

KAROLOGANYETSO YA DIKWALO

Lokwalotshelo lo ka itsiwe ka go golaganngwa le ka go neela ka botlalo tsa matshelo a batho. Bond (1968:636) o tlhalosa lokwalotshelo mo Encyclopaedia Britannica ka mokgwa o o latelang:

"Biography focuses upon a single human being and deals in the particulars of his life."

Go supa fa e le mofuta wa ditlhangwa o o tla tshelolang ruri Shaw, (1972:51) le ena o kaela se ka ga ona:

"It is a written account of a person's life..."

Go ya ka ditlhaloso tse di neetsweng fa godimo fa, go totobetse jaaka monwana o tutetse gore ka lokwalotshelo mmuisi kana mosekaseki o setse a itse gore o tla kopana le lokwalo lo lo isang kae fela jaaka fa a itebaganya le poko jaaka mofuta mongwe wa ditlhangwa. Ka jalo, lokwalotshelo e nna setlhangwa sentle fela jaaka go gatelela Pretorius, (1990:6) fa a re:

"'n biografie is a literêre genre en dit kan 'n lywige werk wees...."

E nna karolwana ya mofuta mongwe wa ditlhangwa gonne go na le mabaka a a utlwalang go o farologanya le padi, terama kana poko.

Mo Setswaneng mofuta wa dikwalo tsa botshelo o saletse morago jaaka marago a Lesarwa. Dikwalo tsa mofuta o, di tlhela e le ruri. Go bonala ga jaana di sa balelwe go ya gope jaaka go na le Ngaka Modiri Molema e le lokwalotshelo. Ga go makatse fa di saletse jaana gonne go ikwala kgotsa

gona go kwala botshelo ba motho e le namane e tona ya tiro. Lokwalo lwa botshelo ga se naitlhamelwa, ke nnete e e se nang selabe. Malao (1990:3) o gatisa ntlha e ka go re:

"Motlhami (wa bayokerafi) o tshwanetse go lokologa mme a repe mo tirong ya gagwe, a batle boammaaruri fela."

Ka ntlha e, Malao o kaela gore mokwadi wa lokwalotshelo a se ke a itlaletsa ka tse di ratwang ke ena, o tshwanelwa ke go tlhamalala jaaka tsela ya Kgalagadi, a bue puo-phaa ka se a se neetsweng ka ga yo a kwalang ka ga gagwe.

Lokwalotshelo lo rulaganngwa ke mongwe, a kwala ka ga motho yo o rileng mo setshabeng, mo tirong, mo bokwading kana mo thutong e le go leka go boloka tsa botshelo ba motho yoo gone a bona go le botlhokwa go dira jalo. Lokwalotshelo ka jalo lo kwalwa ke mongwe a kwala ka yo a mmonang a le tlhwatlhwa thata mo botshelong ba batho. Se, ga se gatise gore go kwalwa ka batho ba ba siameng fela gone diteng tsa lokwalotshelo di senola bontle le bosula ka ga motho. Kannemeyer (1936:30) le ena o gatelela se ka go tsibosa mokwadi wa lokwalotshelo ka go re:

"Sy belangrikste taak is om die groot hoeveelheid stof te interpreteer, 'n kontinuerende tema as eenheidskeppende element te vind, die verskillende dele van sy mosaïek bevredigend te rangskik en dan sy material lewendig aan te bied."

Ka neelo e ya dintha ka mokwadi, mmuisi o tla itlhophela se se mosola mo go ena.

Lokwalotshelo lo ka kokoanngwa ka mekgwa e e farologaneng jaaka go itse motho kanamana, go buisa ka ga gagwe kgotsa go dira dipatlisiso ka ga gagwe. Tsotlhe tse, e ka bo e le dilo tse di kwadilweng, tse di tshwantshitsweng kgotsa di buiwa fela ka molomo ke batho. Ka jalo lokwalotshelo lo ka tsalwa ke sengwe le sengwe se se kileng sa amana le botshelo ba motho fela jaaka Garraty (1957:77) le ena a kaela ka go re:

"the materials of a biography include any information relating to the life of the subject or to the environment in which he lived."

Go dira jaana go felela go bapetse se se ka bidiwang hisetori ka ga motho yo o rileng fela jaaka go kokoantswe hisetori ya ga Napoleon le bagaka ba bangwe. Ga go makatse ka jalo fa Abrams (1981: 15) a kaela se ka lokwalotshelo, ka go nopa Dryden fa a ne a re:

"...it is the history of a particular men's lives."

Se, se sa ntse se gatelela gape gore ga go thona go golaganya lokwalotshelo le hisetori gonne tsotlhe di kokoantswe ka go batla dintlha le mabaka a nnete go arabela kgang e e rileng go tshwana le botshelo ba mokwadi jaaka mo kgaolong e e fa isong.

Ntlha e, e tlaleletswa ke Bond (1968:637) mo go Encyclopaedia Britannica fa a tlhalosa lokwalotshelo ka go re:

"...it is truly 'a branch of history' because it seeks to elicit from facts, by selection and design, the illusion of a life actually being lived."

Se, mo bofelong se tshwantsha lokwalotshelo le hisetori kgotsa gona go di dira selo se le sengwe mme mo tshekatshekong ya tsona, go ka fitlhelelwa tshwetso ya gore ga go pharologano gareng ga tsoopedi jaaka le Shaw, (1972:51) a tlhalosa ka go tlhagisa se se kwadilweng ke Emerson fa a re:

"...defined history as the essence of innumerable biographies... there is properly no history only biography."

Dintlha tsotlhe tse, di ntshetsa fa tsatsing mofutana o wa ditlhangwa go tsena fela jaaka dikwalo tse dingwe. Go buisa kana go ithuta ka ga botshelo ba motho mongwe go ka nna mosola kana ga tokafatsa le go tlhaba ba bangwe matlhale mo tsamaong ya matshelo a bona.

2.4.1.4 MOSOLA WA LOKWALOTSHELO

Lokwalotshelo jaaka karolwana ya mofuta mongwe wa ditlhangwa lo mosola mo babuising jaaka baamogedi ba molaetsa go tswa go mokwadi. Le fa go le jalo, lokwalotshelo lwa mokwadi wa setlhangwa le lona lo botlhokwa go gaisa, go thusa mmuisi mo tshekatshekong. Se, se tlisa kgogedi e e rileng mo babuising ka go farologana jaaka ba ka arologanyetswa ka maphata a a latelang e bong:

- Mmuisi yo o itisang fela
- Mmuisi yo o batlang kitso le
- Mosekaseki

Ka jalo mosola wa lokwalotshelo o tla tlhagisetswa mefuta e mebedi ya babuisi e bong mmuisi le mosekaseki fela.

A. Go mmuisi fela

Go botlhokwa gore e re mmuisi a buisa setlhangwa a bo a itse mokwadi wa sona go kgodisa e seng go mmona fela ka matlho. Se, se tlhofofatswa ke se se bidiwang lemorago la mokwadi jaaka le tlhagelela mo kgatisong ya setlhangwa sa gagwe. Dikgatiso tse dintsi tsa gompiano di tlhagisa lemorago le, gore babuisi ba kgone go bona le go itse go le gonnye ka tsa botshelo ba mokwadi. Fa babuisi ba senogetswe ke lemorago la mokwadi ba buisa setlhangwa sa gagwe ba tlhaloganya dintlha dingwe jaaka morero, maitshetlego le puo bonolo, go na le fa ba ka bo ba ne ba sa itse sepe ka ga gagwe. Ka jalo tshenolo e ya lemorago la mokwadi ke thotloetso ka boyona go babuisi fela jaaka le Hawthorn (1989:77) a e lemogile ka go re:

"Such an interest in an author can lead us to want to know more about the person in question in his or her own right, and then we may start to read the novels in the light of what we have learned about the author."

Lokwalotshelo ka jalo lo mosola go mmuisi ka gonne ke kgogedi go ena gore a tsibogele go buisa se se kwadilweng ke mokwadi yo a itseng sengwe ka ga gagwe. Mmuisi mo letlhakoreng le lengwe o tla senogelwa ke mabaka a a ka bong a rotloeditse le go tlhotlheletsa mokwadi go kwala jaaka a tla bo a kwadile.

Dikwalo di le dintsi tsa gompiano mo Setswaneng di tlhagisa fela ka bokhutshwane lemorago go sedisisa tsa botshelo ba mokwadi. Lemorago le, ke lona le ka siamelang mmuisi yo o buisang fela go itlosa bodutu mme a sa itshelele thuto kana kitso epe ka ga setlhangwa se a se buisang.

Mmuisi wa mofuta o, o a bo a buisa fela setlhangwa se jaaka le Boulton (1978:132) a kaela ka go buisa dipadi fela a re:

"Most of the prose the ordinary person reads for relaxation will be fiction; in this the story and characters provide the main interest; often we do not notice the style of a novel when we are reading it ..."

Se, se supa gore mmuisi ga a tlhoke go le gontsi ka boteng ba setlhangwa mabapi le mokwadi wa sona gonne o itseela fela dikgang tse di mo kgatlhang ntle le go ela dintlha dingwe tsa popego tlhoko.

B. Go mosekaseki

Mo karolwaneng e go lejwa mosekaseki e le mofuta mongwe wa baamogedi. Ena ke mmuisi yo o buisang ka kelotlhoko, a le 'itlho le ntšhotšho mme e bile a dirisa mekgwa ya bosaense ya go leba setlhangwa. Lokwalotshelo lo tla tlhagisa dilo tse di botlhokwa jaaka gore mokwadi ke motho wa mofuta mang, o tshetse mo motlheng ofe wa hisetori, o tshela jang le batho le gore go tliile jang gore a kwale. Dintlha tse, di tla thusa mosekaseki go kgona go dira ditshwetso tse di rileng ka ga setlhangwa.

Kitso ka ga mokwadi, e rotloetsa bobuisi mme e kgontsha mokwadi go fitlhelela maikaelelo a gagwe go babuisi ka setlhangwa. Ka ntlha ya lokwalotshelo, go nna honolo go sala mokwadi morago e bile go thusa go tlhalosa dingwe tse mokwadi a di tlhagisitseng mme mosekaseki a ne a ka se di tlhaloganye le go lemoga botlhokwa ba tsona mo setlhangweng.

Ka go rialo, go senoga fa mosekaseki a sa buise fela mme a buisa a na le kitso ya se se tlhokegang mme se, se fetoga tshekatsheko ya popota e seng go buisa fela.

Diphitlhelelo tse di dirwang di sa ntse di ka rotloetswa ke lokwalotshelo lwa mokwadi jaaka go tlhaloganya puo, go lemoga thuto (Morero), go senogelwa ke maitshetlego, poloto le baanelwa. Ka ntlha ya go amanya setlhangwa le botshelo ba mokwadi, mosekaseki o kgona go tshwaela ka mekgwa e e farologaneng ka tiro ya mokwadi. Seo, e le go senola kitso e e tebileng ka ga setlhangwa le mokwadi wa sona jaaka:

- Ke rata setlhangwa sa gagwe (mokwadi) ka mabaka a a rileng
- Ke rata tlhagiso ya gagwe (mokwadi) ya baanelwa
- Ke rata mekgwa o a agang poloto ka ona gone e agegile; e matswakabele kana e na le kgogedi.

Tsotlhe tse, e ka nna dintlha tse di tsalwang ke se mosekaseki a se lemogileng ka ntlha ya tlhotlheletso ya lokwalotshelo le fa dintlha tseo di ka bo di sa tlhagisiwa ka tlhamalalo mo setlhangweng.

2.4.1.5 KAMANO YA LOKWALOTSHELO LE DIKWALO/DITLHANGWA TSA MOKWADI

Botshelo ba mokwadi bo a tle bo fokele mo ditlhangweng tsa gagwe. Dintlha dingwe tsa popota jaaka gore mokwadi o tshetse jang, o rata eng, o ithutile kae, lenyalo le tiro ya gagwe, di a tle di bonale mo ditlhangweng tsa gagwe. Le fa a dirisitse maina a a farologaneng kana

ona mafelo a a farologaneng fela go a senoga gore se, se na le kamano le botshelo ba gagwe. Kamano e, e ka tlhotlheletsa basekaseki go leba tiro ya mokwadi ba e lomaganya le lokwalotshelo gonne e le mathe le leleme.

Sekao sa popota e ka nna tshekatsheko ya dipadi tsa ntlha tse tlhano tsa ga Monyaise, D.P.S. ka Malope, R.M.. Malope o tsere fa Monyaise a tlhotlheleditswe ke maitemogelo a gagwe mo botshelong ka ga basadi mme e le jaaka a ba tlhagisa mo dipading tsa gagwe tsa ntlha tse tlhano. Se, ga se phoso e bile ga se nnete e e tlhololo fela e ka nna nngwe ya diphitlhelelo tsa lokwalotshelo la mokwadi mo ditlhangweng tsa gagwe. Kamano e, e rotloetsa babuisi go amogela dintlha dingwe tsa thuto ya mokwadi gonne ena mokwadi o fetoga sekao sa popota go babuisi le basekaseki ka kakaretso.

2.4.1.6 TLHAGISO YA LOKWALOTSHELO LA GA MMILENG, M.T.

Tsa botshelo ba mokwadi yo o fa isong di tla tlhagisiwa ka botlalo e le go mo itsise babuisi ka bophara. Kokoanyo e ya botshelo e dirilwe ka mokgwa o o tla latelang gore e nne nnete e e tswang mo mokwading kanamana mme e tlhagisiwa mo tshekatshekong e, ka tumalano ya gagwe.

Mokgwa wa tlhagiso e, o tsere tsela e e latelang:

- E kokoantswe ka dipotso go mokwadi, tsona di rulagantswe ke lefapha la dipuo tsa Bantsho mo P U vir C H O.
- Mokwadi o ne a tlatse le go araba dipotso kanamana mme tsa tlanngwa fela jaaka a di neetse.
- Dintlha dingwe di bonwe le go senoga ka go buisana le mokwadi ka boena mme a ntsha maikutlo le dikakanyo tsa gagwe fa go tlhokega.

- Setshwantsho sa mokwadi se tlhagisitswe gore babuisi le basekaseki ba mo itse ka botlalo.
- Go tlhagelela ditemana dingwe tse a di kwadileng ka seatla sa gagwe le yona tshaeno ya gagwe tota.

Morago ga go senogelwa ke bonnete bo, go nna mo pepeneneng gore mosekaseki kana ena mmuisi a ka akgela la gagwe la motlala pitso ka ga dikwalo tsa ga Mmileng, M.T.

1. TSA BOTSHELO BA MOKWADI RRE MASEGO TIMOTHY MMILENG

Lokwalotshelo lo, lo tla latela dipalo (dinomere) tsa lona gone lo ikemela ka bolona.

1.1 TSA BOTSHELO BA GAGWE KANAMANA (PERSONAL LIFE)

1.1.1 LETLHA LA MATSALO: 08 Diphallane 1951.

1.1.2 LEFELO LA BOTSALO: Rietfontein mo tikologong ya Ditsobotla.

1.1.3 SEFANE: Mmileng.

TLHALOSO YA SONA : Go kaya gore motho o mo tseleng.

1.1.4 MAINA

(a) Motei wa ona.

Bothoboile Mogorosi e bong Mmemogolo motsala mmaagwe.

(b) Maina a mokwadi

Masego Timothy

Tlhaloso: Masego - o lesego, letlhogonolo, o tshegofaditswe.

(c) Maina a matlhaletso

Thimi

Tlhaloso: Khutshwafatso ya leina Timothy.

(d) Leina la Seano/Seboko sa mokwadi

Mohurutshe mmina Tshwene oo Manyana.

Tlhaloso: Ba tlotla Tshwene gone ba ipitsa ka yona.

(e) Leina la kgosi: Moholo (rre) Modulasetilo wa kopano Community

Authority - Ditsobotla.

(f) Mophato: Ga a na ona.

(g) Leina le mokwadi a le dirisitseng mme e se la gagwe la nnete.

Ga le teng.

1.1.5 KEMO/THAETLELE:

Rre (Mr/Mnr)

1.1.6 TSA LENYALO:

(a) Maemo a lenyalo:

o nyetse

(b) Mosadi (wa mokwadi)

1) Sefane

Nthutang

2) Maina

Masego Eveline

Ditlhaloso:

Masego - o lesego, letlhogonolo, o tshegofaditswe.

(c) Bana

Maina a bona:

1) Outlwile Pako (05 Moranang 1982)

- 2) Kopano Tlotlo (23 Motsheganong 1983)
- 3) Boitshoko Neo Rapula (22 Tlhakole 1987)

Ditlhaloso:

*Outlwile - Modimo o utlwile dithapelo/dikopo

Pako - Go galaletsa/ go baka Morena

*Kopano - Phuthego

Tlotlo - Go tlotla, go obamela.

*Boitshoko - Go itshokela sengwe, go sa fele pelo ka bonako.

Neo - Go amogela dimpho go tswa gongwe

Rapulana - Rraago pula/go tsalwa/go goroga ka motlha wa pula.

1.1.7 LEFELO LA TULO:

(a) Aterese ya bodulo

2340 Tshite Street. Montshiwa Mmabatho

(b) Nomoro ya mogala

0140 - 22623

1.1.8 TLHAGISO YA SETSHWANTSHO SA MOKWADI

(a) Setshwantsho

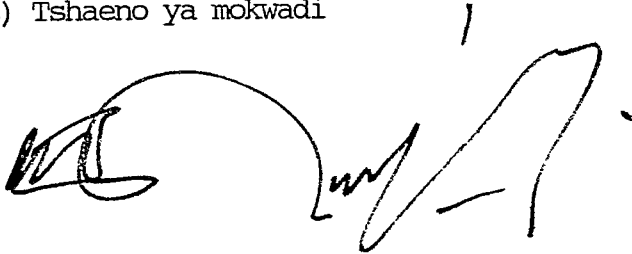

Rre Mmileng, M.T. mo kantorong ya gagwe jaaka e le mokaedi wa komisi ya Bodiredipuso.

(b) Temana e e kwadilweng ke ena (kanamana)

Kwa go Seimelo, fa mosimane a sentse
 tlang o ne a nyala, ampo a ya go sa iweng.
 Mmathotse o ne a tlotse a kaetse Ratthogo gore
 kweddi e ke ya bobedi go nthe go fosega. Go se
 thena fa a leise a rototse mathe jaaka mmutha!
 Go nyala Mmathotse go ne go le mo lenanegongile
 gagwe la naga.

(c) Tshaeno ya mokwadi

1.1.9 TSA PHOLO LE GO SA TTEKANELANG MO MMELENG

Boitekanelo bo bo edileng

1.1.10 TSA BODUMEDI

Mophuthego wa Wesele (Methodist)

1.1.11 PUO YA MOKWADI

Setswana

1.2 TSA BONGWANA LE BOSWA BA MOKWADI (KGOLO YA GAGWE)

1.2.1 JAKA NGWANA

(a) Tulo ya bongwana:

O ne a nna mo polaseng ya Mosetlhwane (Holand) gaufi le motse
 wa Mantsa.

(b) O ne a nna le mang?

Le mmemogologolwane MmaBoile

(c) Kae?

Mo Mosetlhwane

(d) Maitemogelo a botlhokwa mo bongwaneng:

O ne a disa

O ne a rata go nna le bagolo, a reetsa ka tsebe e e ntlha.

Se, se mo tlhotlheleditse thata mme sa nna le seabe mo

bokwalapading ba gagwe.

1.2.2 JA^vAKA MOSWA:

(a) O tsene sekolo sefe?

Bontle Primary School

(b) Leng?

1959-1966

(c) Mogokgo e le mang? (Moeteledipele wa sona)

Rre Mosupi

(d) Ditiro tse di tlhwatlhwa ka nako ya bo^vswa:

Go disa

Go ipatlela kitso mo bagolong ka go botsa, go reetsa le go

tlotla le bona.

1.2.3 TSA DITHUTO LE TSWELETSO YA TSONA:

(a) Dithuto potlana (Primary Education)

(i) Bontle Primary School

(ii) Ditlhotlheletso

Go nna le lerato la puo ya Setswana le temogo ya gore le sone se ka kwalwa - e seng go buisa dinaane fela, le botshelo ba segompiono.

(iii) Ka mang?

Rre J.O.T. Tlhagale - yo ga jaana (1990) e leng Rakgaolo wa Ditsobotla.

(iv) Go wetsa dithuto

O di digetse teng kwa Bontle Primary ka 1966.

(b) Dithuto tse dikgolwane (Secondary Education)

(i) Kwa Baitshoki Secondary School

(ii) Kae?

Mo Itsoseng mo tikologong ya Ditsobotla

(iii) Ditlhotlheletso

Ka barutabana ba Setswana mo sekolong seo (Baitshoki) e bong Rre Tlhagale le Rre Sentletse.

(iv) O ithutetse lokwalo lwa J.C. mo Baitshoki ka 1967-1969.

(v) O tsweditse lokwalo lwa materiki ka go ithutela mo gae a golagane le ba Damelin go tloga 1971-1973.

(c) Tsweletso ya dithuto-kgolo

(i) O bone dipoloma ya Tsamaiso (Public Administration) ya Yunibesithi ya Zululand ka 1975-1977

(ii) Ithutelo ya didikerii:

B Juris + LLB

Kae?

UNIBO

Di wetse leng?

Sedimonthole 1985

(iii) Boithutelo bo bongwe.

Ga bo teng.

1.3 TSA DITIRO TSA MORWADI

1.3.1 TSA DITIRO TSA GAGWE KA TATELANO

- O ne a thapiwa jaaka mothusamooki mo bookelong ba Bophelong ka 1970
- Ka 1973 a thapiwa ke Puso ya Bophuthatswana jaaka tlelereke, a le mo Mmabatho mo lefapheng la Bophuthatswana Civic Commission.
- Ga jaana ke Mokaedi (Director) wa Komisi ya Bodiredipuso.

1.4 TSA KAMANO LE MEKGATLHO YA BOSETSHABA^v

(a) Tsa Sedumedi

Modulasetilo wa mokgatlho wa Baswa wa kereke (Wesley Guild) ka ngwaga wa 1978-1979.

(b) Botokololo ba mekgatlho le dikomiti

Ke leloko la Einaarskommissie ya Bophuthatswana

(c) Tsa metshameko

- Mo mokgatlhong wa botsalano wa kgwele ya bomagogorwana mo Molopo - tokololo ya komitikgalemo (1983 - 1984)
- Mo mokgatlhong wa botsalano wa kgwele ya dinao wa Bophuthatswana e le Modulasetilo (1989 go fitlha ga jaana).

(d) Dikopano tsa baithuti

Leloko la mokgatlho wa baithuti ba bogologolo ba Yunibesithi ya Bophuthatswana.

1.5 TSA BOKWADI (ka ga bokwadi ba gagwe mo Setswaneng)

(a) O ithutile kae ka ga bokwadi?

Ga go gope go go totobetseng kwa a bapetseng kitso ya bokwadi teng.

(b) Bokwadi bo, bo tlhageletse leng la ntlha?

- Mokgwa o rre Tlhagale a neng a mo ruta Setswana ka ona, o ne wa mo tsenya kgatlhego ya go bua Setswana se se phepa le go nna tsebe ntlha fa bagodi ba bua.

- Molemo o mongwe o a o gopotseng ke gore o nnile thata le bagaabomogolo (bagolo) mo dingwageng tsa gagwe tsa bonyana mme thaka e tshesane o ne a kopana nayo sewelo. Ka jalo o anyile Setswana a phuthologile.

- Go diragetse gape gore dipadi tse pedi tsa ga rre Monyaise, D.P.S. e nne dibuka tsa ntlha tse e rileng a di buisa tsa bo di bua e seng ka dinaane e bile di bua ka lefelo le a neng a le itse e bong Matile, Maikutlwane jalo jalo. Teng foo a kgatlhegela go kwala.

(c) Tsa kokoanyo ya tiro ya mokwadi

(i) Setlhogo le letlha la tiro

Mangomo ka 1975

(ii) Mofuta ofe wa Setlhangwa

Padi (Porosa)

(iii) Tlhaloso ya setlhogo

Go ngamola pelo, go utlwise botlhoko bo bo fetisisang, go swabisa motho.

(iv) Tlhotlheletso ya tiro/padi e:

O ne a ikutlwa a na le keletso ya go kwala.

- (v) Molaetsa wa padi e:
E se re o ole wa namalalela ruri. Tsoga o itlhotlhore
mme o tswelele le tse o neng o di dira.
- (vi) Tlhotlheletso ya ditiro tse dingwe mo go e:
Ga go tlhotlheletso epe e e kgethegileng, a ka bo a
tlhotlheleditswe ke go buisa ditlhangwa tsa bakwadi fela
ba Setswana.
- (vii) Babuisi ka bophara
Bagodi
- (viii) Dikgatisoses^vwa
 - Kgatiso ya ntlha, 1975
 - Kgatiso ya bobedi, 1979
 - Kgatiso ya boraro, 1979
 - Kgatiso ya bone, 1980
- (ix) Ditemoso tse di amogetsweng mabapi le tiro:
Ga di teng
- (x) Diphetogo tse di tlisitsweng
Ga di teng
- (d) Tiro e e latelang (e bong ya bobedi)
 - (i) Setlhogo le letlha la tiro
Matlhogole ka 1975 fa a le kwa Yunibesithing ya Zululand
 - (ii) Mofuta ofe wa setlhangwa
Padi (Porosa)
 - (iii) Tlhaloso ya setlhogo
Mongwe/Sengwe se e seng sa mosola ka gope
 - (iv) Tlhotlheletso ya tiro/padi e:
Ga e teng

- (v) Molaetsa wa padi e:
Go na le dilo dingwe mo botshelong tse di leng teng
kgotsa di ka nna teng mme di se na mosola ka gope.
- (vi) A o tlhotlheleditswe ke tiro nngwe go tlhagisa e?
Nnyaa
- (vii) Babuisi ka bophara
Bagodi
Baithuti ba dikolo go fitlha kwa diYunibesithing.
- (viii) Dikgatisoseswa^v
Ga di teng
- (ix) Ditemoso tse di amogetsweng
Ga di teng
- (x) Diphetogo tse di tlisitsweng
Ga go diphetogo dipe tse di dirilweng.
- (e) Tiro ya boraro: mo bokwading
- (i) Setlhogo le letlha la tiro
Lehudu ka 1980
- (ii) Mofuta
Padi (Porosa)
- (iii) Tlhaloso ya setlhogo
Mosima o o fa fatshe o agetswe go setla mabele.
Tlhaloso e, e gatelelwa le ke Brown (1988:152) ka go re:
"Lehudu, A hole made as a threshing place for corn."
- (iv) Tlhotlheletso ya go kwala padi e:
Maitemogelo a go rata Setswana fela.
- (v) Molaetsa wa padi e:
Motho e nna motho le go fitlhelela maikaelelo fa fela a
kgona go emelelana le dikgopagopetso tsa botshelo.

- (vi) A o tlhotlheleditswe ke tiro nngwe go tlhagisa e:
Nnyaa
- (vii) Babuisi ka bophara
Bagodi
Baithuti ba dikolo go fitlha kwa diYunibesithi
- (viii) Dikgatisos^veswa
- Kgatiso ya ntlha, 1980
- Kgatiso ya bobedi, 1985
- Kgatiso ya boraro, 1985
- Kgatiso ya bone, 1986
- (ix) Ditemoso tse di amogetsweng mabapi le padi e:
Ga di teng
- (x) Diphetogo tse di tlisitsweng mo go yona
Go fetotswe fela setshwantsho se se tlhagelelang ka fa
ntle mo tshimologong ya padi.
- (f) Tiro ya bone: mo bokwading
- (i) Setlhogo le letlha la tiro
Mangotelo ka 1985
- (ii) Mofuta
Kgankhutshwe
- (iii) Tlhaloso ya setlhogo
Dikgonyana tse di metsi di bofilwe dingatana.
- (iv) Tlhotlheletso ya go kwala tiro e:
Ga e teng
- (v) Molaetsa wa dikhutshwe tse: Jaaka o tlhagelela mo
dikhutshweng.

Sekao: Mathata a bogologolo, segologolo se lwa le ses^vwa,
motho le fa a lebega a tshepega, o tshwanetse go nna a
etswe tlhoko.

(vi) Tlhotlheletso ya go e kwala

O rotloeditswe segolo ke komiti ya puo ya Setswana

(vii) Babuisi ka bophara

Bagolo le bas^vwa

(viii) Dikgatisos^veswa

Ga di teng

(ix) Ditemoso tse di amogetsweng mabapi le dikhutshwe tse:

Ga di teng

(x) Diphetogo tse di tlisitsweng mo go yona

Ga go diphetogo dipe.

(g) Ditiro tse di iseng di phasaladiwe.,

(i) Tse di setseng di feditswe (mme di ise di phasalatswe)

Ga di teng

(ii) Tse di sa ntseng di tlhoka go feleletswa

O sa ntse a tshwaragane le go kokoanya ngata ya

dikhutshwe e e tla phasaladiwang mo nakong e e sa

fediseng pelo.

(iii) Dikabelo tsa ditiro tse:

Ngatana e ya dikhutshwe e ne ya gapa maemo a ntlha mo

karolong ya dikhutshwe. Kgaisano e ne e rulagantswe ke

Boto ya puo ya Setswana mo Bophuthatswana, ka ngwaga wa

1989, e etleediwa ke ba De-Jager-Haum. Mokwadi rre

Mmileng o ne a amogela setifikeiti go supa phenyo e ntle

e.

(h) Katlholo ya ditiro ka mokwadi kanamana

Mokwadi ga a neela katlholo epe mabapi le ditiro tsa gagwe.

(i) Setaele sa mokwadi (se tlhagisiwa ke ena kanamana)

(i) O dirisa tengwana efe?

O dirisa puo ya Setswana ka mokwalotshwano le melao ya mopeleto e e letleletsweng ke boto ya puo ya Setswana.

(ii) Go thata/bonolo go e tlhaloganya?

E tlhaloganyega bonolo.

(j) Bakwadi ba mokwadi a ba nayang maemo a ntlha:

(i) D.P.S. Monyaise

(ii) D.P. Moloto

(iii) B.D. Magoleng

(iv) M.P. Lesenyane

(v) Leipoldt en Totius

(vi) Com Tollet

(vii) William Smith

(k) Ditshwaelo ka dikwalo ka kakaretso

(i) Kgolo ya dikwalo (tshwaelo ka mokwadi)

Ga a e neela

(ii) Maemo a dikwalo (neelo ka mokwadi)

Mokwadi o bona maemo a dikwalo a siame e bile a sa ntse a tla tokafala go feta fa.

(iii) Dikakanyo le diponelopele tsa isago ka dikwalo tsa Setswana.

Ga a kaela sepe ka se.

2.4.2 MOLEBO WA BOLEPAPOPEGO

2.4.2.1 TLHALOSETSO

Molebo o, o tlhabetswe ke letsatsi ka bo1960 kwa Czechoslovakia le Fora jaaka go kailwe mo go 2.3. Ona o ikaegile ka SETLHANGWA mme e seng ka mokwadi jaaka molebo wa Sehisetori-bayokerafi fa godingwana. Se, se supa le go dumalana le gore fa melebo e ntse e tswelala pele le go tlhabologa go ne go na le tshutatshuto ya dintlha tse di tlhokomelwang. Ka ona go setswe morago dintlha tsa popego tse di dirang setlhangwa ngatana e le nngwe fela. Mo go ona go lepiwa thata matshwao a popego mo ditiragalong, mo puong le mo boaneding. Ka ona go tlhokomelwa diteng tsa setlhangwa jaaka ditiragalo, baanelwa, morero kgotsa molaetsa gone di tlhagisiwa le go senolwa jaaka popego ya setlhangwa. Swanepoel (1990:16) o tshwaela ka jalo, ka go kaya fa popego e lebile kamano gareng ga dielemente tsa setlhangwa jaaka di tlhagisitswe.

Swanepoel (1990:16) O ipoa kgatsu ka go tlhalosetsa pele a re:

"Structuralism is therefore the theory and method of investigating these relations with special interest in the relationship between the parts of the whole, and then, between the part and the whole."

Se, se gatelela ntlha ya gore ka molebo o, go tlhatlhobiwa dipopi tsa setlhangwa ka bongwe ka bongwe le go bona fa di amana. Go ka nna molemo fa mo bofelong di amana go bopa setlhangwa se se feletseng. Go riana, go kaya gore mo setlhangweng, ditiragalo (poloto) le morero, baanelwa le puo e e dirisitsweng di tlaleletsane e seng go tswana. Setlhangwa se

dintlha-popego tsa sona di dumalanang le go nyalelana, se kaiwa se bopegile sentle mme se kgotsofatsa go ka bidiwa setlhangwa.

Molebo o, o neetswe maemo gape ke ditshwaelo tsa ga Jakobson ka go tlhagisa mmotlolo wa gagwe wa tlhaeletsano. Ke jaaka ka setlhangwa go lemosaga sebopego sa puo le setaele ka dikarolwana tse di farologaneng.

Ntlha e ya puo le popego e tlaleletswa ke Swanepoel (1990:16) fa a nopola Culler a re:

"For the structuralists literature does not only consist of sentences, but sentences made signs in a second-order literary system."

Go rialo go kaya sentle gore ka puo le ka dintlha tsa maitshetlego setlhangwa se utlwala jaaka setlhangwa mme tsotlhe tse, di arabela popego ya sona ka bophara. Ka jalo Bolebapopego bo agilwe go lomagana le puo gonne yona puo e le motheo le modi wa molebo o mme di ka se arologanngwe.

Pretorius (1990:11) o dumalana le ntlha e, fa a re:

"Soos uit die naam afgelei kan word, gaan dit hier om die struktuur wat in elke werk voorkom, daarom is strukturalisme onlosmaaklik aan taal gebonde."

Go tswela fa tsatsing gore popego le puo di sala go nna mathe le leleme. Ke jaaka batlhami le badirisi ba molebo o, ba tlhagisa gore botlhami ke go tsaya puo le ditiragalo, di rulaganngwa seswa mme di tshwanololwa mo

mokgweng wa tlwaelo o di itsegeng ka ona. Fa di tshwanolotswe jalo mo setlhangweng, di nna le bokao jo boswa^v mo babuising mme ba di ele tlhoko go fetisa.

2.4.2.2 KAMANO YA BOLEBAPOPEGO LE TIRO E YA TSHEKATSHOKO

Mo tshekatshekong e, molebo o o tla dirisetwa go tsamaisa le go leba boanedi jaaka e le ntlha ya botlhokwa mo popegong ya setlhangwa. Mokgwa o Mmileng, M.T. a tlhagisitseng baanelwa ka ona o botlhokwa thata gore o lomagane le dintlha tse dingwe tsa maitshetlego. Se, se gatelelwa ke Swanepoel (1990:17) a nopolwa Visser fa a re:

"This insight enabled structuralists to describe several semantic characteristics of plot structure, of Character delineation, as well as of phonological aspects of poetry."

Tlhagiso e, e totobatsa fa boanedi bo lejwa jaaka karolo ya popota ya popego mo setlhangweng. Mo bofelong boanedi kana yona tlhagiso ya baanelwa, di tshwanetse go nna tse di tla senolang ditiragalo sentle le go dira gore molaetsa (morero) o utlwale. Tsotlhe tse di tla atlegiswa ke tiriso ya puo e e maleba go di sedisisa le go di utlwatsa botoka mo babuising.

Fa mokwadi a arologantse le go bopa baanelwa ba gagwe go kgodisa, ba tla tlhagelela jaaka batho ba madi le nama. Ka go nna jalo ba tshwanela le go senola maikaelelo a mokwadi ka setlhangwa sa gagwe. Se, mokwadi a tshwanetwang ke go se ela tlhoko ke gore ke ena a le esi a itseng gore baanelwa ba gagwe ba tla nna le diponagalo le dimelo dife. Go botlhokwa jalo gonne baanelwa ba senola poloto, nako ya ditiragalo, tikologo, puo le ona maemo a mokwadi.

Ka jalo boanedi bo tla gapiwa ka molebo o, mme mo bofelong go bonale fa boanedi bo bo sa tshwane le dintlha-popego tse dingwe tsa setlhangwa jaaka go tlhagisitswe ka sethalo sa letlhomiso la tlhaeletsano.

2.4.3 MOLEBO WA PAPIISO

2.4.3.1 TLHALOSETSO

Molebo wa papiso ke mongwe wa melebo e e lebang setlhangwa ka bophara ntle le go ikaega jalojalo ka dipilara tse di kgethegileng tsa mmotlolo wa tlhaeletsano wa ga Jakobson. O tlhabetswe ke letsatsi kwa Fora koo o neng wa kolobetswa ka leina la 'litterature Comparee' ke motlhodi wa ona e bong Villemain. Ka Segerika o ne wa bidiwa 'vergleichende literatur-geschichte'. Mafoko otlhe a, le fa e le a dipuo tse di farologaneng a ntse a gatelela 'papiso' le 'dikwalo' mme mo tshekatshekong e, ka dikwalo go tewa ditlhangwa. Go ritela ntlha e ka monwana o mogolo ke inyalanya gape le Wellek le Warren (1978:47) fa ba tshwaela ka molebo o ba re:

"Another sense of 'comparative' literature confines it to the study of relationships between two or more literatures."

Ka molebo o, go ithutwa papiso ya ditlhangwa tse di farologaneng, e ka nna tsa bakwadi ba ba farologaneng, puo, ditshaba le dipaka tse di farologaneng. Ke jaaka Malao (1990:46) ena a itlhopetse go o bitsa wa tshwantshanyo ka go re:

"Nna ke tla o tlhomamisa ka go o bitsa molebo wa tshwantshanyo ka ntata ya fa dilo di tshwantshanngwa mo go one."

Ntlha e, e ntse e gatelelwa le ke Swanepoel (1990:43) fa a re:

"Comparison could be carried out within the texts of one literature, the literatures within a shared cultural tradition, and finally, the literatures from different traditions."

Se, se ne se dirwa ka maikaelelo le kgopolo ya gore dikwalo tsotlhe tsa lefatshe di ka aga 'sope le le lengwe le go le tlhakanela mme ga buiwa fela ka dikwalo tsa lefatshe e seng tsa Setswana, Seesimane kana dipuo dingwe fela.

Papiso e ntse e letla go leba dikwalo/ditlhangwa tse di farologaneng tsa mokwadi a le mongwe gonne botlhami kana tlhotlheletso ya bona e ka farologana go tswa tirong e nngwe go ya go e nngwe. Se, se gatelelwa gape ke Swanepoel (1990:43) fa a nopola Douwe Fokkema a re:

"Comparative investigation could proceed to the works of one author and the literary code of the author's works."

Ka papiso go le gantsi go tla senoga dintlha tsa tshwano le pharologano le go leka gore di ka bo di tlholwa ke eng. E ntse e le mokwadi a le mongwe, go a kgonega gore a itebaganye le ditiro tsa gagwe a se mo maemong kana a se ka fa tlase ga tlhotlheletso le phisego e e tshwanang. Ka jalo papiso e ka senola dintlha di tshwana le:

- Di tshwana fa kae?
- Di farologana kae?
- Tshwano kana pharologano e tlisa kgatelopele kana poelomorago?

Dintlha tse di neetsweng fa godimo ga di a gobelega fela go bona gore ke sefe sa maemo a a kwa godimo, fela go lekwa ka natla go bona se se tlhwatlhwa, se se ntsheditsweng maswe dinaleng mme se le mosola go gaisa. Dintlha tse mo bofelong, di tla senola kamano e e rileng segolo ka e bile mo tirong e, go tla bapisiwa tiro ya mokwadi a le mongwe. Kamano e, e a amogelesega e bile e senola le kemo le fa e le setaele sa mokwadi kana bakwadi fa e le tiro ya batho ba ba farologaneng. Se, se setse se kailwe ke Wellek le Warren (1978:49) fa ba dumalana le botsalano kana kamano ya ditlhangwa di le pedi kana go feta.

Papiso e ntle e bile e mosola gonne e ka nna le seabe mo kgodisong le tswelletsopeleng ya ditlhangwa. Fa tiro e beelwa kwa thoko e le yosi, e sa tshwantshanngwe le go bapisiwa le tse dingwe go ka latlha mong. A ka tloga a itshema e le yona e le yosi mme ga mo sitisa go golela tiro e kana gona go retelelwa ke go tswela pele.

Bobapisi ka jalo bo bula motho tlhaloganyo gore a se ka a ithaya a re tiro ya gagwe ke yona fela e nang le botlhami bo bo rileng. Papiso e ka tsewa ka jalo jaaka letshwao la tsiboso ya go ela tlhoko kana go dira ka natla go gaisa pele. Go dira jaana go ka feleletsa go neetse botlhami kana tsona ditlhangwa maemo a a kwa godimo mme batlhami ba tla itse fa e se bona fela bokomang-ka-nna mo tirong ya bona.

2.4.3.2 KAMANO YA MOLEBO WA PAPIISO LE TIRO E:

Molebo o, o amana thata le tiro gonne go tla bapisiwa boanedi mo ditlhangweng tsa ga Mmileng, M.T. e bong Mangomo le Lehudu. Jaaka go kailwe mo go 2.4.3.1 fa godimo, go tla lejwa le go tlhatlhoba dintlha tsa

tshwano le tsa pharologano le gore fa di le teng di tlhotswe ke eng ka e bile e le tsa mokwadi a le mongwe.

Papiso e, e tla dirwa go lebilwe dintlha tse di rileng tsa boanedi e bong:

- Tlhagiso e tshwana kana e sa tshwane ka ga mokwadi
- Fa dipuo kana go ipolela ga baanelwa go bapile kana nnyaa
- Fa teo ya maina mo dipading tse e tshwana/farologana
- Tebego ya baanelwa
- Tshenolo ya baanelwa le
- Kamano ya baanelwa le tikologo ya bona.

Tsotlhe tse di tla lejwa ka go re a mokwadi o di tlhagisitse ka go tshwana kgotsa go na le pharologano fale le fale mme fa e le teng e ntshediwe fa tsatsing. Mo bofelong go tla sala mowa wa gore go lemosege padi eo boanedi ba yona e leng ba maemo a a kwa godimo le go lemoga e e bokoa, le gore bo ka bo tlhotswe ke eng.

2.5 KONOTELELO

Go tswela fa tsatsing gore ka molebo ditlhangwa di ka lejwa ka mokgwa wa bosaense mme tsona ditlhangwa tsa nna saense ka botsona. Se, se ntse se gatelela ntlha ya gore bosekaseki bo mo maamong a a kwa godimo.

Ditlhangwa ga di tlhole di lejwa fela jaaka dikwalo tse di kwaletsweng go buisiwa fela, di lejwa gape go lephilwe dilo dingwe tsa popota jaaka popego e e akaretsang poloto, baanelwa, puo le molaetsa. Tsotlhe tse, di atlega le go senoga botoka ka tiriso ya melebo.

Ka go riana, go kaega ntle le pelaelo gore mmuisi kana mosekaseki a ka nna a dirisa molebo mongwe le mongwe o a o ratang. Se, se tla laolwa fela ke maikutlo a motho le se a batlang go se sekaseka le go se gatelela.

Ka bokhutshwane, go sedimogela babuisi gore molebo o motho a o dirisang o tlhophiwa ke ena gonne e le ena ka esi a itseng se a batlang go se tlhatlhoba. Ka jalo ga go thona fa ditlhangwa kana tsona diphitlhelelo tse di dirwang, di dirwa jalo go ikaegilwe ka mabaka a a rileng a popota. Mabaka a, a ka bonwa le go kgodisa fa fela motho a tlhatlhobile setlhangwa ka 'itlho le le bogale mme a tlhagisa kemo ya gagwe mabapi le setlhangwa seo.

Go itshupa sentle gore ka tiriso ya melebo, setlhangwa le molebo di ka se arologanngwe mme di sala go nna monwana le lonala.

2.5.1 **KONOTELELO YA TIRISO YA MELEBO MO TSHEKATSHEKONG**

- Molebo wa Tlhaeletsano o tlhagisitswe go senola lotso le tlholego ya melebo kana yona mefuta e e farologaneng ya melebo.
- Molebo wa Sehisetori-bayokerafi o tla dirisetswa go supa botlhokwa ba go itse mokwadi ka lokwalotshelo lwa gagwe. Se, se thusa go tlhofofatsa tshekatsheko ya tiro ya mokwadi go ikaegilwe ka tsa botshelo ba gagwe.
- Molebo wa Bolebapopego o tla dirisetswa go senola boanedi jaaka nngwe ya dintlha tsa popota tse di agang kana di re bopelang setlhangwa kana yona padi e e feletseng.
- Molebo wa Papiso o tla dirisetswa go bapisa boanedi mo dipading tse pedi tsa ga Mmileng, M.T. e bong Mangomo le Lehudu. Ka ona go tla

supiwa dintlha tsa tshwano le pharologano mme morago go supiwe e
boanedi ba yona bo ntsheditsweng fa tsatsing. Ka go riana melebo e, e
tlhophilwe go sekaseka le go tlhatlhoba kana gona go tlhagisa mabaka a
a kailweng fa godingwana fa. Se, se ritela ntlha ya gore mosekaseki a
ka dirisa molebo mongwe le mongwe o a o ratang.